

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

Kyrkomiljön i Fågelsjö med kyrkogården i förgrunden och kapellet och klockstapeln i bakgrunden. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2004-04-30.

2.1 Kyrkomiljön

I den nordvästra delen av Gävleborgs län, men inom landskapet Dalarna, ligger Fågelsjö som fått sitt namn av den stora sjön med samma namn intill. Trakten befolkades permanent under 1640-talet när svedjefinnar från Tandsjö bosatte sig i området. Byn växte under 1700-talet, men den stora befolkningsökningen kom i samband med skogsbrukets framväxt kring sekelskiftet 1900, samt då Inlandsbanan vid samma tid drogs genom trakten och en station anlades några kilometer från den äldre byns centrum. Fågelsjö som hade såväl skola, affärer, post och café har som de flesta byarna i finnmarken fått uppleva en kraftig befolkningsminskning under 1900-talets senare del och idag bor endast 27 personer i byn året om. Fågelsjö största besöksmål är hembygdsgården, Gammelgården "Bortom åa" som varje sommar lockar 1000-tals besökare till orten.

Kyrkoanläggningen, som består av kapellbyggnad, bårhus/ekonomibygnad, klockstapel och kyrkogård är belägen direkt intill den gamla byvägen som leder genom den ursprungliga byn. Kyrkoanläggningen gränsar i söder till öppen åkermark och på övriga sidor mot varierande trähusbebyggelse. Marken kring kapellet avgränsas mot byvägen i söder med ett vitmålat trästaket med spjälor försedda med spetsig överdel. En grusbelagd gång leder från byvägen till kapellens huvudentré. Marken närmast kapellet är gräsbevuxen och vegetationen utgörs i övrigt av två yviga barrträd samt av lövskog i norr.

2.2 Kapellet

På grund av de stora avståenden i dessa trakter besöktes Fågelsjö under 1700- och 1800-talen endast en gång per år av präster, under den sk prästhelgen och förrättningarna hölls då vanligen hemma hos någon bonde. När befolkningen ökade under 1800-talet beslöt sig byborna att på egen hand uppföra en kapellbyggnad av trä och det är denna byggnad som står kvar än idag. Bygget påbörjades 1862, men kapellet kunde invigas först sju år senare. Kapellet är uppfört som en byggnadskropp med huvudingång mitt på den södra sidan och är försett med sadeltak. Byggnaden vilar på en vitputsad stengrund och har stomme av timmer som ursprungligen var synligt, men som numer är klätt med brunmålad locklistpanel med tillhörande knutlådor i samma färg. Taket som från början var klätt med spån är idag täckt med enkupigt lertegel. Kapellens huvudentré betonas med en stor portal som bärs upp av antikinspirerade runda kolonner.

Byggnaden var i dåligt skick redan på 1910-talet och sannolikt var det då spåntaket byttes mot tegel. Under 1920-talet diskuterades åter kapellens reparationsbehov och ett förslag till en ny traditionell tornförsedd kyrkobyggnad togs fram av arkitekt Knut Nordenskjöld, som på grund av ekonomiska skäl inte kunde realiseras. Istället genomfördes 1931 en genomgripande restaurering varvid såväl interiör som exteriör förändrades och till största delen fick det utseende de har än idag.

Kapellet från sydost. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2004-04-30.

Kapellbyggnadens interiör består idag av en stor kyrksal samt ett litet vapenhus mot huvudentrén i den östra delen och en sakristia, toalett och trapphus i byggnadens västra hälft. Det är emellertid inte fastställt hur den ursprungliga planlösningen såg ut. Enligt vissa

uppgifter var byggnaden ursprungligen indelad i två rum, dels den nuvarande kyrksalen och dels en skolsal som idag används som sakristia. En balk i taket tyder dock på att sakristian ursprungligen var uppdelad i två rum före 1931 års renovering. Innertaket i kyrksalen lär enligt vissa källor vara höjt i samband med renoveringen och då ska även en pelare som stod i rummets mitt ha tagits bort.

Kyrksalen präglas av nyklassicism med sparsamma utsmyckningar och en ljus färgsättning. Trägolvet, som bytts ut senare, är lackat och väggarna är klädda med liggande gråmålad träpanel upp till fönsterbröstningshöjd och däröver skivbeklädnad målad i gråvit kulör. Väggarna avslutas med en bred tandsnittslist i samma färg som ger en kontrast mot det vitmålade bräddtaket. Rummet belyses av tre stora rektangulära fönster samt mot öster av två småspröjsade fönster med tre bågar med rundad överdel på den mittersta bågen.

Kyrksalen från nordväst. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg, 2004-04-30.

Det mesta av den fasta inredningen tillkom vid 1931 års renovering, såsom predikstol, bänkinredning samt troligen altare med tillhörande ramverk. Bänkinredningen är öppen och gråmålad med fyrkantiga marmorerade speglar inramade av tegelfärgade ramar på gavlarna. Samma måleri återkommer även på predikstolen som utgörs av en upphöjd tre steg upp i kyrksalens nordöstra del samt på orgelskärmen som dock tillkommit under 1980-talet. Som altartavla har kapellet en röllakansvävnad från 1930-talet som inramas av två joniska pilastrar. Altarringen har svarvade gråmålade pelare, som sannolikt tillkom före 1931 års renovering. I rummets bakre del finns en vitfärgad skorstensmur där en kamin tidigare har stått. På väggarna sitter belysningsarmatur i form av elektrifierade lampetter som ritades av AB Liberaria i Stockholm och sattes upp vid renoveringen 1931.

Via en dubbeldörr i kyrksalen når man den nuvarande sakristian, som har lika golv som kyrkorummet, men som sedan en renovering 1983 har stänkmålade väggar där Gammelgården i byn har stått som förebild. Dörrar och snickerier är blåmålade medan taket är vitmålat, där det för övrigt också sitter två takarmaturer från 1931 ritade av Liberaria i Stockholm. Under trappan till övervåningen återfinns en toalett som inreddes på 1990-talet. Via den svängda trappan når man övervåningen som har ett rum och ett kök ovan sakristian samt dörr till vinden ovan kyrksalen. Rummen inreddes på 1930-talet och de har behållit mycket av sin ursprungliga utformning med en enklare grönmålad köksinredning. Rummen är inredda med möbler från 1930-1950-talet. Dessa rum inreddes för att fungera som bostad under prästhelgerna. Under 1990-talet iordningställdes en handikappramp på byggnadens norra sida.

2.3 Klockstapel

Nordost om kapellet återfinns en hög klockstapel av trä ritad av arkitekterna Erik Lundberg och K. E. Hjalmarsson och uppförd 1953. Klockstapeln består av sex kraftiga ben som vilar på höga grundstenar. Benen bär upp den gjutna klockan som skyddas av en brant spåntäckt huv med rak avslutning.

Bårhuset från sydost. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2004-04-30.

På kapellets norra sida ligger en liten äldre träbyggnad, troligen från tidigt 1900-tal, som inrymmer ett äldre bårhus, redskapsbod/förråd samt utedass. Byggnaden har fasad av brunmålad locklistpanel, vita snickerier och svartmålade dörrar samt täcks av ett omålat pannplåstak. I bårhusdelen finns fortfarande ett äldre träaltare med rundad framsida samt ett fristående träkors ovanpå.

2.4 Kyrkogården

Kyrkogården i Fågelsjö är belägen på den södra sidan av byvägen. Den äldsta delen är äldre än kapellet eftersom den anlades redan 1832. Kyrkogården utvidgades söderut under 1920-talets början samt mot väster 1953 med ett jordgravsområde och en urnlund. De egentliga gravområdena upptar dock endast en mindre del av begravningsplatsens yta. Kyrkogården omgärdas av ett trästaket mot norr och med hagtornshäckar mot övriga väderstreck. Kyrkogårdens enda entré vetter mot norr och den markeras av två kraftiga stenstolpar med svart takbeklädnad samt en svart grind i kraftigt järnsmide mellan dem. En krattad grusgång leder rakt genom den äldre delen ned till den del av kyrkogården som tillkom 1921 och som ligger lägre än den äldsta delen. Båda dessa delar har grästäckt mark som uppdelas i mindre områden av grusgångar. Från den södra delen leder en gång till urnlundan som anlades på 1950-talet och på vägen dit passeras en minneslund anlagd på 1990-talet. Öster och väster om den äldsta kyrkogårdsdelen är marken orörd, med tallar, ljunger och bärris. Vegetationen utgörs i övrigt främst av björkar samt tallar.

Gravvårdarna är huvudsakligen stående och på den äldsta delen är alla vända mot öster eller väster och placerade i tre raka rader på båda sidor om mittgången. Kyrkogårdens äldsta gravvård är ett gjutjärnskors från 1895, för övrigt den enda gravvården som inte är av sten. Endast en grav har en stenram. De flesta gravvårdarna är utan titlar, men i två fall förekommer exempelvis titeln ”kronojägare”, vilket knyter an till ortens historia.

Den äldre delen av begravningsplatsen från nordost. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2004-04-30.

2.5 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Fågelsjö by är belägen i en utpräglad skogsbygd nära gränsen mellan landskapen Dalarna, Hälsingland och Härjedalen. De stora avståenden ledde även till uppförandet av kapellet som skedde på bybornas egna initiativ. Byggnaden är enkel i sin grundutförning, men får genom sina fönster mot öster och den antikinspirerade entréportalen en sakral karaktär. Interiören har sedan 1930-talets renovering också en nyklassicistisk prägel med stram inredning och utsmyckning. På övervåningen återfinns bevarade bostadsrum som inretts för att härbärgera prästerna vid de årligen återkommande prästhelgerna. Till kyrkomiljön hör även det tidstypiska bårhuset med bevarat altare samt den monumentala klockstapeln från 1950-talet.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Fasadens enkla uppbyggnad och färgsättning med den nyklassicistiska portalen som ett dominerande formelement.
- Kyrksalens ljusa färgsättning och sparsamma utsmyckning från 1930-talet.
- Den fasta inredningen från 1930-talet.
- De specialritade ljusarmaturena i kyrksalen och sakristian från 1930-talet.
- Sakristian och de ovanliggande bostadsrummen med fast inredning, som har ett nära samband med prästhelgstraditionen i bygden.
- Den monumentala klockstapeln och det lilla bårhuset är båda viktiga komponenter i kyrkoanläggningen.
- Kyrkogårdens tydligt utskiljbara delar med tillhörande tidstypiska gravskick.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

ATA, Hälsingland, Los sn, Fågelsjö kapell

Kungliga byggnadsstyrelsen, Kulturhistoriska byråns arkiv

Länsmuseet Gävleborg, ärendearkiv

Länsmuseet Gävleborg, artikelsamling

Sjögren, Karin. Vaktmästare, Hamra-Tandsjöborg-Fågelsjö (muntliga uppgifter 2004-04-30)

Telhammer, Ingrid. *Los och Hamra kyrkor samt Fågelsjö och Tandsjöborgs kapell*. Ingår i serien: Hälsinglands kyrkor XLVIII, Uppsala 1987.

Inventeringsdatum: 2004-04-30

Inventerare: Daniel Olsson

Ansvar kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Anna Lindgren och Daniel Olsson

Rapportsammanställning: Daniel Olsson